

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра права та публічного адміністрування

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. завідувача кафедри
Свірський Б. М.

« 15 » вересня 2017 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА»
напрямок підготовки 0304 Право
спеціальності 8.03040101 «Правознавство»
економіко-правовий факультет

2017–2018 навчальний рік

Робоча програма з дисципліни «**Проблеми європейського права**» для студентів денної та заочної форми навчання за напрямом підготовки 0304 «Право», спеціальністю 8.03040101 «Правознавство».

Розробник: професор кафедри права та публічного адміністрування
Волік В.В.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету

Протокол від «15» вересня 2017 року № 1.

В.о. завідувача кафедри права та публічного адміністрування

МДУ - к.ю.н., професор Б. М. Свірський _____

«15» вересня 2017 року

Структура програми навчальної дисципліни:

- Опис навчальної дисципліни
- Мета та завдання навчальної дисципліни
- Програма навчальної дисципліни
- Структура навчальної дисципліни
- Теми семінарських занять
- Самостійна робота
- Методи навчання
- Методи контролю
- Розподіл балів, які отримують студенти
- Методичне забезпечення
- Нормативні акти та література

1. Опис предмета навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0304 «Право»	Вибіркова дисципліна	
	Напрямок підготовки 8.03040101		
Модулів – 2	Спеціальність «Правознавство»	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		1-й	1-й
Загальна кількість годин - 90		1	1
Тижневих годин для денної форми навчання: 2 аудиторних – 30 самостійної роботи студента – 20		Освітньо-кваліфікаційний рівень: Магістр	Лекції
	16 (10)		
	Практичні, семінарські		
	14 (4)		
	Самостійна робота		
	60		
	ІНДЗ		
14 (6)			
Вид контролю: Екзамен			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Робочу навчальну програму курсу «Проблеми європейського права» розраховано на студентів спеціальності 8.03040101 «Правознавство».

.Даний навчально-методологічний комплекс має на меті надати загальні уявлення про проблемні питання інтеграційних процесів у сучасному світі, а також стати основою для його подальшого більш глибокого вивчення. Вивчення курсу інтеграційного права на знайомстві з його особливостями, загальними поняттями, категоріями, інститутами та підгалуззями у контексті сучасних галузевих проблем. Воно також надає загальні навички роботи з міжнародними та конституційно-правовими документами, а також їх тлумачення відносно до конкретної ситуації міжнародного життя. Все це тягне необхідність самостійного вивчення студентами спеціальної літератури з інтеграційного права, його нормативних джерел та документів міжнародних організацій. Список рекомендованої літератури та нормативних джерел знаходиться в цьому навчально-методологічному комплексі.

Запропоновані методичні матеріали є комплексним документом, що відображає основні напрямки та обсяги роботи студентів стаціонарної форми навчання з курсу інтеграційного права. Таке комплексне забезпечення навчального курсу методологічною документацією та своєчасне користування нею допоможе студентам зорієнтуватися в загальному обсязі навантаження. Не зважаючи на те, що кожного заняття пропонується конкретний перелік літератури та питань, що мають розглядатися в ході семінарського заняття, студенти мають творчо підходити до засвоєння кожної теми: аналізувати різноманітні підходи до праворозуміння, формувати та обґрунтовувати своє бачення проблем міжнародного публічного права. При цьому рекомендується звертати увагу на додаткові літературні джерела, як монографічні, так періодичні видання вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Курс «Проблеми європейського права» призначений для вивчення студентами спеціальності «Правознавство» ОКР «Магістр» і розрахований на один семестр. Форма контролю – екзамен.

Мета дисципліни — сформувати у студентів відповідні і правові знання, уміння і навички, пов'язані з професійною підготовкою.

Основні завдання курсу:

- ознайомлення з основними історико-правовими та методологічними питаннями сучасного інтеграційного права;
- вивчення особливостей правового регулювання міжнародно-правових та конституційно-правових відносин;
- формування навичок роботи з нормативними матеріалами, вміння застосовувати здобуті теоретичні знання у вирішенні практичних питань.

У програмі курсу «Проблеми європейського права» розглядаються основні історико-правові та теоретико-методологічні аспекти універсальних та регіональних інтеграційних процесів на сучасному етапі.

Програму складено згідно з чинним міжнародним правом та конституційним законодавством України та зарубіжних країн.

Програма складається з одного змістовного модулю:

Модуль 1 – Основні проблеми європейського права.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Програмовий зміст

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Поняття європейського права у широкому та вузькому значенні. Історія становлення європейського права. Джерела європейського права. Принципи європейського права.

Концепція Об'єднаної Європи у філософії, соціології, юриспруденції, економіці. Сутність сучасного права Європейського Союзу.. Наднаціональність як ознака правової системи ЄС.

ТЕМА 2. ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА.

Проблеми європейського громадянства. Ознаки економічного союзу ЄС. Проблеми функціонування економічного і валютного союзу. Проблеми функціонування митного союзу ЄС. Спільна європейська митна політика. Свобода пересування в ЄС та проблема нелегальної міграції.

Трансформація державного суверенітету держав-членів ЄС. Проблеми співробітництва ЄС з третіми країнами. Асоціація як форма співробітництва ЄС з третіми країнами. Особливості і проблемні питання співпраці ЄС та України.

4. Структура навчальної дисципліни

1-й семестр (залік)

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усьо го	у тому числі				
л.		п.	лаб.	інд.	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА						
Тема 1. Теоретичні проблеми європейського права.	45	8	7	-	-	30
Тема 2. Практичні проблеми європейського права.	45	8	7	-	-	30
Усього годин за змістовний модуль	90	16	14	-	-	60
Модуль 2.						
ІНДЗ	6	-	-	-	6	-
Усього годин	96	16	14	-	6	60

5. Теми семінарських занять

Семінарське заняття 1

ТЕМА: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА.

Питання для обговорення:

1. Поняття європейського права.
2. Правова система ЄС.
3. Концепція Об'єднаної Європи та проблеми її реалізації.
4. Наднаціональність як ознака правової системи ЄС.
5. Співвідношення джерел європейського права.

Семінарське заняття 2

ТЕМА: ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА.

Питання для обговорення:

1. Трансформація державного суверенітету держав-членів ЄС.
2. Проблеми європейського громадянства.

3. Проблеми функціонування економічного і валютного союзу ЄС.
4. Проблеми функціонування митного союзу ЄС. Спільна митна політика.
5. Правові аспекти регулювання міграційних процесів в ЄС.

6. Теми практичних занять – не передбачено навчальним планом

7. Теми лабораторних занять – не передбачено навчальним планом

8. Самостійна робота

Самостійна робота студентів з навчальної дисципліни «Проблеми європейського права» розглядається як пріоритетна форма засвоєння навчального матеріалу, що сприяє закріпленню теоретичних знань та практичних навичок. Зміст самостійної роботи визначається робочою навчальною програмою, робочим навчальним планом, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача, який здійснює керівництво самостійною роботою.

Самостійна робота студентів з дисципліни «Проблеми європейського права» охоплює всі теми курсу. Завдання для самостійної роботи мають на меті: надання студентам допомоги у засвоєнні навчальних питань; вироблення навичок засвоєння знань, отриманих під час лекцій; координація підготовки до практичних занять; навчання самостійній роботі щодо опрацювання навчальної літератури, теоретичного матеріалу лекцій.

Одним з напрямків самостійної роботи є підготовка реферативних повідомлень. Реферативні повідомлення виконуються на аркушах формату А4 і мають містити: титульну сторінку, на якій відображається назва вузу, назва теми реферативного повідомлення, дані про особу виконавця; основну частину, в якій розкривається тема повідомлення; список використаних джерел. Другим напрямом самостійної роботи є конспектування окремих питань з навчального курсу за завданням викладача. Ці напрями самостійної роботи не є обов'язковими, але можуть виконуватися за ініціативою студентів (реферати) або за завданням викладача.

9. Індивідуальні завдання

Написання самостійної (індивідуальної) наукової роботи з аналітичним оглядом наукових публікацій за визначеною тематикою.

Мета наукової роботи студента: напрацювання самостійних творчих навичок з підготовки письмової роботи, яка представляє собою загальний огляд (аналіз) наукових публікацій та розгорнуте і аргументоване викладення власного погляду студента, з можливістю критичного підходу до деяких наукових теоретичних підходів за визначеною темою наукового дослідження.

Вимоги до змісту самостійної (індивідуальної) наукової роботи:

- структура роботи складається з плану, вступу, основної частини, загальних висновків, списку використаних наукових та нормативних джерел;
- вступ має містити загальний аналіз актуальності проблематики теми дослідження;
- основний зміст роботи повинен містити детальний аналіз проблематики визначеної теми наукової роботи з оглядом наукових підходів та власних аргументованих ідей до вирішення проблеми, можливий аналіз нормативного матеріалу та матеріалів юридичної практики;
- загальні висновки по роботі – коротке викладення чітко сформульованих ідей і належно обґрунтованих пропозицій основної частини, які мають науково-практичне значення і є самостійним здобутком студента;
- посилання на використані джерела.

Оформлення роботи:

- загальний об'єм всієї роботи не має перевищувати 15 друкованих сторінок;
- поля: верхнє, нижнє – 2 см, зліва - 2,5 см, справа –1,5 см;
- шрифт - 14 Times New Roman, інтервал – 1,5;
- нумерація сторінок.

Оцінювання: рівень аналізу наукових (нормативних) джерел, повнота розкриття теми, послідовність і правильність аргументації власних думок, якість оформлення та презентації, тощо.

Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Участь у науковому студентському гуртку, конференціях, круглих столах, тощо.

10. Методи навчання

Лекції, семінари, підготовка доповідей, самостійна робота студентів.

Консультація викладача з питань підготовки до семінарських занять, виконання ІНДЗ за змістом тем.

Індивідуально співбесіда за програмовим змістом дисципліни, та перевірка завдань для самостійної роботи студента визначених у семінарських заняттях з метою підвищення рейтингу успішності студента.

11. Методи контролю і питання для перевірки засвоєння матеріалу

Оцінювання усних та тестових відповідей на семінарських заняттях; модульна контрольна робота; перевірка та оцінювання самостійної роботи студента.

Навчальна програма розрахована на студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки магістра.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ:

«Відмінно» – завдання виконано повністю вірно, на питання отримані повні та правильні відповіді, студент продемонстрував знання теоретичного матеріалу, вміння аналізувати конкретні нормативно-правові акти та застосовувати їх щодо вирішення практичних ситуацій, має словник термінів та може розкрити зміст будь-якого з них.

«Добре» – на питання отримані правильні відповіді, студент продемонстрував знання теоретичного матеріалу, але при вирішенні практичної ситуації не зміг раціонально використати нормативні акти, добре орієнтується у термінологічному масиві.

«Задовільно» – теоретичні знання студента мають деякі прогалини, студент значний час розшукує норму, необхідну для вирішення практичної ситуації, хоча без нормативного підкріплення може розкрити шляхи вирішення проблеми. Студент демонструє невпевнені знання термінологічного апарату навчальної дисципліни.

«Незадовільно» – теоретичні знання студента мають значні прогалини, студент не орієнтується у законодавчому масиві, практичну ситуацію вирішує неправильно.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ «ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА»

1. Поняття європейського права.
2. Правова система ЄС.
3. Концепція Об'єднаної Європи та проблеми її реалізації.
4. Наднаціональність як ознака правової системи ЄС.
5. Співвідношення джерел європейського права.
6. Трансформація державного суверенітету держав-членів ЄС.
7. Проблеми європейського громадянства.
8. Проблеми функціонування економічного і валютного союзу ЄС.
9. Проблеми функціонування митного союзу ЄС. Спільна митна політика.
10. Правові аспекти регулювання міграційних процесів в ЄС.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

В основі модульного контролю залежить накопичення оцінок (балів) за певний період навчання. Цей період включає різні види діяльності студента: роботу на семінарських заняттях, виконання тестів, модульних контрольних робіт, написання рефератів, підготовку творчих завдань та інше. Сума балів виступає в ролі кількісного показника якості роботи кожного

студента. За основу оцінювання досягнень студентів використана 100 - бальна шкала. Робоча програма передбачає розподіл цих балів між модулями.

Викладання навчального курсу дисципліни реалізується через змістові і функціональні модулі. Змістових модулів - 2, вони відображують повний обсяг матеріалу за розділами і темами дисципліни.

Функціональні модулі, у свою чергу, дозволяють викладачеві забезпечити всебічний контроль і оцінювання навчальних досягнень студентів. Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів відбувається у межах кожного функціонального модуля.

Модулі поточного контролю - передбачає відпрацювання студентами матеріалу семінарських занять за змістовими модулями, а також проведення контрольної роботи з кожного змістового модуля. Модуль 2 - індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) - передбачає перевірку і захист роботи. Модуль 3 - підсумкова атестація - передбачає виконання студентами комплексного опитування за матеріалом курсу. Максимальна сума балів за вивчення всієї дисципліни - 100 балів

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів

Модуль 1 (поточне опитування)				Модуль 2 (реферат)	ПМР 1	Залік / Екзамен	Сума
Змістовий модуль I				5	20	25	100
40							
T1	T2	T3	T4				
10	10	10	10				

По завершенню визначається рейтинг знань в межах 100-бальної шкали.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Конспект лекцій з дисципліни.

14. Література

1. Абдулин А.И. Право Европейских Сообществ: к вопросу о классификации источников // Известия вузов. Правоведение. – 2001. – № 4. – С.177-197.
2. Андриенко Я.П. Роль Суда ЕС в формировании европейского правового пространства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – М., 2004. – 182с.
3. Бирюков М.М. Современное развитие Европейского Союза: международно-правовой подход. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. – М., 2004. – 334с.
4. Броунли Я. Международное право. Книга 1. – М.: Прогресс, 1977. – 512с.
5. Европейское право: Учеб. для ВУЗов / Под ред. Л.М. Энтина. – М.: НОРМА, 2002.
6. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов / Под. ред. Л.М.Энтина. – [2-е изд.] – М.: Норма, 2005. – 960с.

7. Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. – Харьков: Фирма «Консум», 1998.
8. Основы права Европейского Союза: Учебное пособие / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М.: Белые альвы, 1997.
9. Даниель Геген. У лабіринті Європейського Союзу. – К.: Основи, 1995
10. Право Европейского Союза: Документы и комментарии / Под. ред. С.Ю. Кашкина. – М.: ТЕРРА, 1999.
11. Арах М. Европейский Союз. Видение политического объединения. – М.: Экономика, 1998.
12. Буторина О.В. Что такое евро? – М.: Интердиалект+, 1999.
13. Документы Европейского союза. Т. I–V – М., 1994-1999.
14. Евратом: правовые проблемы / Йорыш А.И. (отв. ред). – М., 1992.
15. Европа в меняющемся мире. Международные связи Европейского сообщества / Под ред. Ю.А. Борко. – М.: Право, 1995.
16. Европа на пороге XXI века: ренессанс или упадок. М.: ИНИОН РАН, 1998.
17. Европейская интеграция: правовые проблемы. Книга первая / Топорнин Б.Н. (отв. ред.). – М., 1992.
18. Европейский союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. Под ред. Ю.А. Борко и О.В. Буториной. – М.: Эдиториал УРСС, 2001.
19. Европейский союз. Путеводитель / Под ред. Ю.А. Борко и О.В. Буториной. – М.: Интердиалект+, 1998.
20. Капустин А.Я. Европейский союз: интеграция и право – М.: РУДН, 2000.
21. Капустин А.Я. Европейский Союз: интеграция и право: монография. – М.: Изд-во РУНД, 2000. – 436с.
22. Капустин А.Я. Общая характеристика основных принципов институциональной системы Европейского Союза // Известия ВУЗов. Правоведение. – 2000. – № 1(228). – С.217-236.
23. Кашкин С.Ю., Калиниченко П.А. Право Европейского Союза // Глобалистика: энциклопедия. – М.: Диалог, 2003. – 1328с.
24. Ковлер А.И., Крылова И.С. Европейский парламент // Парламенты мира. – М., 1991.
25. Конституции государств Европейского Союза. – М.: Инфра–М–Норма, 1997.
26. Конституция Европейского Союза: Договор, устанавливающий Конституцию для Европы (с комментарием) / Отв. ред. С.Ю. Кашкин, пер.А.О.Четвериков. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 622с.
27. Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія. – Х.: Право, 2010.
28. Крылова И.С. Европейский парламент (правовые вопросы). – М., 1987.

29. Клемин А.В. Европейский союз и государства-участники: взаимодействие правовых порядков (практика ФРГ). – Казань, 1996.
30. Лобанов К.Н. Договор о Европейском союзе: правовой анализ новейших тенденций в развитии западноевропейской интеграции: Учебное пособие. – Белгород, 1996.
31. Конституции зарубежных государств / Маклаков В.В. (сост.). – М.: БЕК, 2000.
32. Маклаков В.В. Парламенты стран-членов Европейского союза. – М., 1994.
33. Малахов В.П. Право Европейского Союза: проблема источников: монография. – М.: Моск. Ун-т МВД России, 2003. – 192с.
34. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории. – М.: Проспект, 2010. – 432с.
35. На пути к европейскому единству: события и даты. – М.: Право, 1994.
36. Сабельников Л.В., Зотов Г.М., Чеботарева Е.Д. Налогообложение в Европейском Союзе. – М.: ВНИКИ, 1999.
37. Піскун О. Основи міграційного права: Порівняльний аналіз: Посібник. – К.: МП Леся, 1998.
38. Новая единая европейская валюта евро / Под ред. Рыбина В.И. – М., Финансы и статистика, 1998.
39. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота: Учебное пособие / Под ред. В.В. Безбаха, А.Я. Капустина, В.К. Пучинского. – М.: Зерцало, 1999.
40. Право Европейского Союза: учебник для вузов / Под. ред. С.Ю.Кашкина. – М.: Юристъ, 2002. – 925с.
41. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы. От Европейского Сообщества до Европейского Союза. – М., 1998.
42. Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М.: Спарк, 1998.
43. Смирнова Е.С. Европейское гражданство – множественное в едином. – М.: NOTA BENE, 2001.
44. Суд Европейских сообществ: избранные решения. – М.: Норма, 2001.
45. Толстопятенко Г.П. Европейское налоговое право. – М.: Норма, 2001.
46. Толстухин А.Э. Правовая природа Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – М., 1997. – 156с.
47. Толстухин А.Э. Права Европейского Союза: новая модель регулирования межгосударственных отношений // Государство и право. – 1997. – № 10. – С.83-89.
48. Топорнин Б.Н. Европейские сообщества: право и институты. – М., 1992.

49. Топорнин Б.Н. Европейское право: Учебник. – М.: Юристъ, 1998.
50. Фадеева Т.М. Европейский союз: федералистские концепции европейского строительства. – М.: ИНИОН РАН, 1996.
51. Шемятенков В.Г. ЕВРО: две стороны одной монеты. – М., Экономика, 1998.
52. Фолсом Р.Х., Гордон М.У., Спаногл Дж. Международные сделки. Краткий курс. – М.: Логос, 1996.
53. Хартия Европейского союза об основных правах: Комментарий / Под ред. д.ю.н., проф. Кашкина С.Ю. – М.: Юриспруденция, 2001.
54. Хартли Т. Основы права Европейского сообщества. Введение в конституционное и административное право Европейского сообщества. – М.: ЮНИТИ, 1998.
55. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Т. 1–2. – М.: Международные отношения, 1998.
56. Четвериков А.О. Основные органы Европейского Союза: Конституционно-правовой аспект: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.02. – М., 1999. – 26с.
57. Шенгенские соглашения / Кашкин С.Ю., Четвериков А.О. (сост). – М.: Профобразование, 2000.
58. Энтин М.Л. Суд европейских сообществ: правовые формы обеспечения западноевропейской интеграции. – М., 1987.
59. Юмашев Ю.М. Правовое регулирование прямых иностранных капиталовложений в ЕЭС. – М., 1988.
60. Юмашев Ю.М. Международно-правовые формы внешнеэкономических связей ЕЭС. – М., 1989.
61. Підлуська І. Міжнародна міграція та «Фортеця Європи»: дилема для урядів та випробування для громадян ЄС // Біженці та міграція. – 1997. – №1. – С.21-30.
62. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М.: Изд-во МНИМП, 1998.
63. Обзор проблем защиты беженцев в Западной Европе: тенденции в области законодательства и позиции УВКБ ООН. – УВКБ ООН, 1995.
64. Европейское право для пограничной полиции. 9 учебных модулей. – Любек, 2000.
65. Олтеану О. Правовой механизм эволюции ЕЭС к наднациональным федеративным структурам // Вестник МГУ. – 1993. – № 1.
66. Миллерсон Р. К вопросу о «праве европейских сообществ» // Вестник МГУ.–1982. – № 5.
67. Нелегальна міграція та торгівля жінками (у 2 кн.) // За ред. Ю. Римаренка. – К.: ІДП НАН, КУП, НАВСУ, 2001.
68. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний, національний виміри (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та

практика): Енциклопедія / Упор. Ю. Римаренко, За ред. Ю. Римаренко. – К.: Довіра, 1998.

69. Сборник международно–правовых документов, регулирующих вопросы миграции. – М.: МОМ, 1994.

15. Інформаційні ресурси

1. <http://rada.gov.ua/ru>
2. <http://ccu.gov.ua/>
3. <http://www.scourt.gov.ua/>
4. <http://www.gp.gov.ua/>
5. <http://www.kmu.gov.ua>
6. <http://www.kvs.gov.ua/>
7. <http://mvs.gov.ua/>
8. <http://www.rnbo.gov.ua/>
9. <http://www.sbu.gov.ua/>
10. <http://www.dsszzi.gov.ua/>
11. <http://dsst.gov.ua/>
12. <http://dpsu.gov.ua/ua/>
13. <http://minjust.gov.ua/>
14. <http://dvs.gov.ua/ua>